FEIXISME I NACIONAL-POPULISME

Nous uniformes per a velles estratègies

Alba Sidera Gallart

Tres militants de la Lega mostren orgulloses un cartell de Matteo Salvini. Fotografia: Jordi Borràs

El 13 de juny del 1984, els carrers de Roma es van omplir amb més d'un milió de persones emocionades que acomiadaven un fèretre enmig de plors i aplaudiments; el funeral es va retransmetre en directe per televisió. Mai en la història republicana italiana hi ha hagut una mostra d'afecte i respecte d'aquest calibre –ni remotament comparable– cap a un polític. Era Enrico Berlinguer, secretari general del Partit Comunista italià (PCI). A principi de juliol d'aquest any, Matteo Salvini va ser tendència a totes les xarxes socials perquè va comparar-se amb l'idolatrat líder comunista. «La Lliga ha recollit l'herència dels valors d'esquerra de Berlinguer», va dir. Malgrat que ha gaudit de moments de gran popularitat, el polític llombard no té el carisma de Berlinguer, ni la seva talla intel·lectual, ni és respectat i admirat pels seus adversaris polítics, com sí que li passava al sard. I, per descomptat, la Lliga no és l'hereva de la tradició esquerrana del que va ser, juntament amb el francès, el partit comunista més important d'Europa. Però aquestes declaracions de qui fou ministre de l'Interior d'Itàlia són molt reveladores. No pas perquè siguin certes, sinó perquè mostren una de les aspiracions prioritàries de la nova extrema dreta: seduir el vot popular que tota la vida havia estat vinculat a l'esquerra.

> Una de les aspiracions prioritàries de la nova extrema dreta és

> seduir el vot popular que tota la vida havia estat vinculat a l'esquerra, i la forma més senzilla de fer-ho és apropiar-se dels seus símbols

Una de les maneres més senzilles de fer-ho és apropiar-se dels seus símbols. Després de llançar la bomba mediàtica de comparar-se amb Berlinguer –la qual cosa va fer que tots els líders polítics, del centre a l'esquerra, piquessin l'ham i li responguessin, indignats–, Salvini va anunciar que la Lliga obrirà una seu a Roma. I no en un lloc qualsevol: ho farà al carrer Botteghe Oscure, just davant del que va ser la històrica seu del partit de Berlinguer –que, per cert, és des d'on va sortir la comitiva el dia del seu funeral–. A Itàlia, com a l'estat espanyol i en tants altres llocs, els mitjans també fan servir el nom del carrer on els partits tenen les seus per referir-s'hi. Per tant, l'associació nominal tindrà impacte i ressò. Amb tot, en realitat la Lliga ocuparà el local que és ja la seu d'un sindicat dretà, la UGL (Unió General del Treball), i que durant l'època d'or del PCI servia a la CIA per espiar la seu del partit comunista.

A Itàlia ja fa temps que hi ha sindicats obertament lligats a partits de dretes, com la UGL. Al congrés d'aquest sindicat hi participa Salvini, però també exponents de l'ala més dretana del partit de Silvio Berlusconi, del postfeixista Germans d'Itàlia de Giorgia Meloni i fins i tot el líder de la formació neofeixista CasaPound, Simone di Stefano. A l'estat espanyol el fenomen dels sindicats d'extrema dreta ha arribat de la mà de Vox: just el dia que Salvini reivindicava Berlinguer, la formació espanyola va anunciar que al setembre impulsarà un sindicat. Serà per als treballadors però «no serà un sindicat de classe», va assegurar el portaveu ultra Jorge Buxadé, deformant significats i lluites.

És probable que per al seu sindicat Vox s'inspiri en la UGL, que ha tingut prou èxit en els seus 70 anys d'història –sempre vinculat a la dreta, però apropant-se al partit més fort en cada moment–. El primer objectiu declarat per escrit de la UGL va en la línia del que apuntava Buxadé: «la superació definitiva de la concepció política de classe social i de les seves conseqüències ideològiques». La pretesa no-ideologia és ja una ideologia, i perillosa. El feixisme històric ens ho hauria d'haver ensenyat.

> La pretesa no-ideologia és ja una ideologia, i és perillosa: el feixisme històric ens ho hauria d'haver ensenyat

Una de les peces clau del feixisme històric va ser l'anomenat «corporativisme feixista» –que no s'ha de confondre amb el gremial–. Les «corporacions», que equivalien a una espècie de fals sindicat en mans del partit feixista, tenien l'objectiu de controlar els treballadors dividint-los per sectors laborals i impedir així que es formés una consciència de classe. Les corporacions agrupaven els treballadors amb els empresaris de cada sector, en comptes de fer-ho amb d'altres treballadors.

No són ignorants: una estratègia ben estudiada

Aquesta estratègia que ara comença a ser tan evident entre l'extrema dreta occidental, sobretot l'europea, té un origen ben concret, França, i un ideòleg, Alain de Benoist. El guru de la *Nouvelle Droite*, que provenia de la militància neofeixista, va ser l'artífex de la gran renovació de l'extrema dreta. El 1968 va fundar juntament amb d'altres intel·lectuals un think tank, el GRECE, que va posar les bases per a una extrema dreta «modernitzada», allunyada de la tradicionalista, que no aconseguia engrescar el jovent. Per fer-ho van barrejar pensadors referents del feixisme i el nazisme amb altres de marxistes, com Gramsci. Van saber aprofitar les eines de diagnosi que oferien pensadors d'esquerres i van reinterpretar les seves teories per defensar posicions antiigualitàries, racistes, ultranacionalistes. L'apropiació de certa retòrica i estètica de l'esquerra és l'arma que ha permès a l'extrema dreta dur a terme amb bons resultats la batalla per l'hegemonia cultural, sobretot entre els joves i les persones que se senten excloses del sistema.

> Darrere els postulats de la nova extrema dreta hi ha pensadors que han estudiat no només els referents de la seva corda, sinó també els adversaris polítics, i per això en coneixen bé els punts febles. No menystenir l'adversari és sempre un gran encert

Naturalment, cada formació d'aquesta nova extrema dreta ha adaptat la teoria a les particularitats del seu propi país. Marine Le Pen pot festejar amb el concepte de laïcitat, mentre Salvini explota el catolicisme perquè és el que s'escau per als seus potencials electors. Le Pen fins i tot s'ha atrevit a «resignificar» el mot feminisme des d'un punt de vista identitari, quan l'antifeminisme («antiideologia de gènere», com en diuen ells) és un dels pilars ideològics de la nova extrema dreta.

És un prejudici força difós entre certa intel·lectualitat progressista associar l'extrema dreta o les posicions properes al feixisme a la ignorància o la manca de cultura. «Això es cura llegint», se sent dir sovint, obviant el fet que Benoist té una de les biblioteques privades més grans de França. En canvi, no menystenir l'adversari és sempre un gran encert. Darrere els postulats de la nova extrema dreta hi ha pensadors que han estudiat no només els referents de la seva corda, sinó també els adversaris polítics, i per això en coneixen bé els punts febles.

El paper de la socialdemocràcia en crisi

Què feien els altres partits mentre l'extrema dreta creixia i creixia? No es pot separar l'auge de l'extrema dreta de la gran crisi de la socialdemocràcia a nivell mundial, i el desencant dels electors amb els partits que havien de representar el pensament progressista. Polítics amb poder com Tony Blair al Regne Unit, Bill Clinton als EUA, Matteo Renzi a Itàlia o Gerhard Schröder a Alemanya van optar per l'anomenada «tercera via»,

comprant part de l'argumentari neoliberal i desil·lusionant un sector considerable del seu electorat. Molts votants s'han acabat sentint orfes de representació política a mesura que la frontera entre el que votaven o aprovaven la socialdemocràcia i la dreta es difuminava cada cop més.

Si analitzem els programes electorals de les formacions d'extrema dreta podem endur-nos sorpreses. En concret, no és estrany que proposin polítiques que els partits que han governat ja han dut a terme. La diferència és que mentre els uns en presumeixen, els altres, sobretot els socialdemòcrates, ho emmascaren. Podem trobar-ne un exemple clar a l'estat espanyol. Una de les propostes estrella del programa electoral de Vox, entre les «100 mesures per canviar Espanya», resulta que ja va ser aplicada i ni més ni menys que pel govern central que ha passat a la història com el més progressista de la democràcia –almenys fins a l'arribada de l'actual, que inclou la formació d'esquerres Podemos–. Es tracta de la proposta que la policia intensifiqui la identificació d'immigrants irregulars per tal d'expulsar-los als seus països d'origen.

Durant el segon mandat del president José Luis Rodríguez Zapatero, Alfredo Pérez Rubalcaba va ser vicepresident del govern, i del 2006 al 2011 també ministre de l'Interior. Amb Rubalcaba al capdavant d'Interior, el PSOE va portar a terme les polítiques migratòries que el PP de José Maria Aznar havia tot just encetat o projectat. Des d'Interior, Rubalcaba va emetre una circular –coneguda com la 1/2010– que ordenava exactament intensificar les identificacions amb l'objectiu d'expulsar immigrants en situació irregular. La mesura es va traduir en una autèntica persecució policial dels col·lectius de persones migrants, segons van denunciar al seu moment les associacions en defensa dels drets humans.

A Itàlia, el PCI es va unir amb l'ala esquerrana de la democràcia cristiana i, després d'uns quants reagrupaments i escissions, el centreesquerra italià està representat pel Partit Demòcrata (PD). Salvini va esdevenir secretari general de la Lliga just quan Matteo Renzi obtenia el mateix càrrec al PD. Tots dos van dur a terme operacions de remodelació importants a les seves formacions. Però mentre el primer, assessorat per la seva bona amiga Marine Le Pen, va aconseguir transformar un partit moribund, ofegat per la corrupció i basat en l'autonomisme del nord en el primer partit del país –i ultranacionalista italià–, l'altre va esmicolar la formació que liderava.

> Salvini va esdevenir secretari general de la Lliga just quan Matteo Renzi obtenia el mateix càrrec al Partit Demòcrata: mentre el primer va aconseguir transformar un partit moribund, l'altre va esmicolar la formació que liderava

El Partit Demòcrata, sota el mandat de Renzi, que va pretendre «desideologitzar-lo», allunyar-lo de posicions d'esquerres (el seu referent a l'estat espanyol era Albert Rivera de Ciudadanos), va arribar al seu mínim històric. També va batre el rècord de desercions, tot

un mèrit en l'entretingut panorama polític italià. Renzi va aplicar una reforma laboral comparable en força punts a la de Rajoy, va afirmar que als immigrants calia ajudar-los «a casa seva» i va negar l'evidència de l'augment del racisme i la simpatia creixent pel neofeixisme.

Va ser un ministre de l'Interior del PD –Marco Minniti, el predecessor de Salvini– qui va firmar l'anomenat «pacte de la vergonya» amb Líbia, condemnat per totes les organitzacions humanitàries i celebrat de valent per la Lliga. D'acord amb aquest pacte, Itàlia paga amb fons europeus la guàrdia de costes líbia –que al seu torn, delega la feina a mercenaris que abans feien de traficants de persones– per interceptar refugiats al mar i dur-los a presons on són torturats, violats i a vegades, fins i tot, assassinats. El centreesquerra va aplanar el camí a Salvini, que ha fet de la criminalització de la immigració el seu cavall de batalla.

Fake news: t'ho creuràs per esgotament

Les xarxes socials han tingut un paper decisiu en l'èxit de l'extrema dreta. A internet, la seva estratègia es basa a fer soroll i crear mala maror, sense gaires escrúpols, sobre els temes que els interessa posar a l'agenda. Un cop llançat l'esquer, sovint els que volen combatre'ls els fan la resta de la feina: dediquen massa temps a respondre'ls i a desmentir les *fake news* que difonen. Això en el fons els fa un favor, i engrandeix els seus missatges, moltes vegades falsos. I per què triomfen tan ràpidament les *fake news*? Els experts coincideixen que som parcials a l'hora de processar informació: tendim a creure'ns sempre allò que valida el que ja crèiem. Allò que ens dona la raó, en definitiva. Un component decisiu en aquest procés és la mandra, que ens fa acceptar explicacions fàcils i plausibles.

El 2004, l'informàtic italià Alberto Brandolini va formular una teoria –coneguda des d'aleshores com a *llei de Brandolini*– que serveix per explicar l'èxit de les *fake news*: el principi d'asimetria de la falòrnia, segons el qual la quantitat d'energia necessària per desmentir una mentida és sempre més alta que la que es requereix per crear-la. Brandolini va arribar a aquesta conclusió observant el pare de tots els populismes actuals: Silvio Berlusconi. L'estratègia de l'ex-Cavaliere ha sigut sempre la mateixa: tirar pel dret, acaparar els mitjans i repetir mentides una rere l'altra, sense donar temps als interlocutors –o als periodistes– a rebatre'l. I així ha creat un personatge poderós que ha servit d'exemple a la resta de líders populistes d'avui dia.

Berlusconi no va ser només el pioner d'aquesta manera de fer que ha creat escola –va ser Trump abans que Trump–, sinó que va construir un marc mental idoni perquè arrelés en la societat. És el pare de la cultura televisiva del «jo tinc raó perquè crido més», que premia els pocs escrúpols, enalteix l'aparença per damunt de la substància i pontifica que tot té un preu. Amb els canals de l'ex-Cavaliere la veritat va passar a un segon pla, i els espectadors, xarbotats i hipnotitzats, van deixar-se seduir per un univers plastificat que, en el fons, estava dissenyat per fer desitjable allò que representa Berlusconi: un elogi a l'enriquiment personal sense importar com es faci, a l'individualisme, al masclisme i a la picaresca. Una societat així és molt més fàcilment manipulable.

Vot de protesta dels que se senten oblidats, però també vot ideològic

Al principi de l'auge del suport electoral arreu de tot el món occidental a l'extrema dreta, va fer fortuna la teoria que es devia a un «vot de protesta» contra l'estat de coses actual, una espècie d'onada antisistema dretana. És un factor important a tenir en compte: l'extrema dreta populista explota millor que ningú la contraposició entre elits-casta-poder i poble-electors orfes de representació-exclosos del sistema. Però no n'hi ha prou amb això per justificar el seu èxit. I és que, per descomptat, molts votants de Trump, Salvini, Meloni, Le Pen o Bolsonaro no els donen suport només perquè volen «protestar contra el sistema» (de fet, potser precisament creuen que el sistema no s'ha canviar, perquè els beneficia), sinó que comparteixen la visió del món que aquests líders proposen.

Guerra entre pobres

L'extrema dreta vol fomentar una lluita entre els més desfavorits, el que s'anomena «guerra entre pobres». Quan Salvini fa mítings a les portes de les fàbriques assegura als obrers que els culpables de la seva situació precària son els que estan encara més per sota d'ells en la piràmide de classe: els immigrants sense papers. Els que, segons ell, vénen a robar-los les feines (feines que de fet sovint els autòctons no volen fer, perquè tenen més possibilitats de rebutjar-ne les condicions de semiesclavitud).

> L'extrema dreta vol fomentar una lluita entre els més desfavorits: per això, totes les polítiques que perjudiquen les classes populars beneficien l'extrema dreta

Per això, totes les polítiques que perjudiquen les classes populars beneficien l'extrema dreta, perquè creen el caldo de cultiu ideal on actuar: la precarietat laboral, la pobresa, la desesperació. És fàcil aleshores demonitzar les administracions públiques, titllar tots els polítics d'elitistes que només procuren pels seus interessos, erigir-se en portaveus de les persones que consideren que no tenen veu a les institucions. Sobretot si els partits que tradicionalment haurien de donar resposta a aquestes situacions, els d'esquerra, han acabat doblegant-se als interessos dels grans capitals. Aquest discurs –sovint traduït en antieuropeisme– és a la base ideològica del programa polític que ha impulsat Marine Le Pen i que ha copiat Salvini.

Això no significa que si l'extrema dreta governés afavoriria les classes populars; de fet és tot el contrari, com ha quedat demostrat en els llocs on han aconseguit el poder. A Itàlia, per exemple, en les regions i municipis on governa l'extrema dreta –sigui la Lliga o Germans d'Itàlia, sempre amb l'ajuda del partit de Berlusconi–, les polítiques que s'apliquen són les de la dreta de tota la vida amb plusos afegits en contra de les minories,

de la llibertat sexual de les dones (en aquestes zones és sempre més complicat accedir al dret a l'avortament) o dels drets de les persones LGTBI (han eliminat les polítiques contra l'homofòbia).

A la Llombardia, feu de la dreta i l'extrema dreta italianes, la Lliga i el partit de Berlusconi han desmantellat bona part del sistema sanitari públic, i això s'ha notat durant la crisi del coronavirus a la regió que ha tingut gairebé la meitat dels morts per la covid-19 d'Itàlia. Qui va ser-ne el governador durant 18 anys, Roberto Formigone –berlusconià al poder amb el suport de la Lliga–, va ser condemnat per encapçalar un entramat corrupte molt extens que abraçava tots els racons de la sanitat llombarda. Malgrat la retòrica *antiestablishment* manllevada a l'esquerra, totes les extremes dretes d'occident, cadascuna amb les seves particularitats nacionals, fan el mateix: acabar beneficiant les elits econòmiques del país. I és que la nova extrema dreta, en realitat, de nova en té ben poc.

La batalla cultural i el paper dels mitjans en la legitimació de la nova extrema dreta

Fins i tot erigir-se en paladins d'allò «políticament incorrecte» i titllar de «bonistes» aquells que defensen els drets humans és una pràctica que té la seva correspondència en el feixisme històric. En temps de Mussolini, sobretot els primers anys, la premsa afí titllava de «pietistes» els que s'atrevien a dir que potser tractar els italians jueus com si no fossin italians només pel seu origen i anar-los privant progressivament dels drets dels quals gaudien els altres ciutadans podria acabar malament.

L'extrema dreta fa bandera d'allò políticament incorrecte amb una trampa de base evident. La pretesa irreverència, sovint presentada amb estètica contracultural, només tindria sentit si fos contra els poderosos, no contra els més dèbils. I és que, gens casualment, la incorrecció política de l'extrema dreta no està mai dirigida cap al poder, sinó cap als sectors més febles de la societat. L'objectiu és trencar el consens social entorn de certs valors que –des de la miopia tant de l'esquerra com de posicions liberals– s'havien donat per descomptats, com ara la igualtat o la defensa i protecció dels col·lectius vulnerables.

> La incorrecció política de l'extrema dreta no està mai dirigida cap al poder, sinó cap als sectors més febles de la societat. L'objectiu és trencar el consens social entorn de certs valors que s'havien donat per descomptats, com ara la igualtat o la defensa i protecció dels col·lectius vulnerables

En aquest context de fragilitat democràtica, els mitjans haurien de prendre consciència de la seva responsabilitat: han jugat un paper decisiu en favor de la batalla cultural que lliura l'extrema dreta. Massa sovint n'han comprat el marc i han fet d'altaveu dels seus

missatges. L'estratègia mediàtica de l'extrema dreta es basa en la provocació, i això, en un moment de precarietat del periodisme, ha estat oli en un llum. L'un ha alimentat l'altre. Els titulars amb les declaracions incendiàries dels líders d'extrema dreta han anat molt bé per obtenir clics, i fins i tot mitjans amb línies editorials ben allunyades han acabat fent el joc a l'extrema dreta fent-los d'altaveu i entrant en el seus debats.

Una de les organitzacions feixistes més influents d'Europa és la italiana CasaPound, que va ser l'amfitriona de Salvini en el primer acte públic que aquest va fer a Roma el 2015. Van compartir escenari, i els feixistes van presentar Salvini com el futur líder de l'extrema dreta identitària europea. Pionera d'aquesta extrema dreta que s'apropia de símbols i referents de l'esquerra, CasaPound presumeix, amb raó, d'haver introduït a l'agenda mediàtica –i, per tant, al final en el debat polític– els temes que han volgut, principalment relacionats amb la immigració i amb la normalització de la ideologia feixista en nom de la llibertat d'expressió. Això és controlar la batalla cultural: fer que els temes que ells escullen siguin sempre tendència. Ni que sigui per rebatre'ls.

CasaPound té presència als mitjans i ha aconseguit fins i tot que als debats organitzats a la seva seu –entapissada de retrats de Mussolini, però també del Che Guevara i Gramsci– hi participessin periodistes prestigiosos, com el director i presentador televisiu Enrico Mentana. Això ha legitimat el discurs feixista i contradiu el que un altre periodista il·lustre, Giacomo Matteotti, ens va ensenyar fa gairebé un segle: que el feixisme no és una ideologia més, una opinió, sinó un crim, i que, per tant, se l'ha d'aïllar.

Matteotti sabia que, tal com va acabar passant, Mussolini el faria assassinar. Era una veu incòmoda que denunciava les corrupcions i trampes del règim que tot just s'estava consolidant. I per això pensava en nosaltres, les generacions futures, quan poc abans de morir va explicar l'estratègia del feixisme, que és la mateixa que segueix la nova extrema dreta. S'aprofiten de les institucions democràtiques –i de la bona fe d'aquells que, en nom de la llibertat d'expressió, consideren just donar-los veu i espai– amb l'objectiu final d'acabar amb aquestes institucions i amb la democràcia. Han passat gairebé cent anys; potser és hora d'aprendre la lliçó.

Alba Sidera Gallart

Alba Sidera Gallart és periodista i escriptora. Des del 2008 viu a Roma, on s'ha especialitzat en l'anàlisi política italiana i els moviments d'extrema dreta. Des de l'any 2012 és la corresponsal del diari *El Punt Avui* i col·labora amb diferents mitjans, com ara la revista Contexto o Mèdia.cat. Aquest any ha publicat el llibre *Feixisme persistent. Radiografia de la Itàlia de Matteo Salvini* (Saldonar, 2020), un treball periodístic fruit d'anys investigació sobre el terreny que explica el context que ha permès l'auge de l'extrema dreta a Itàlia situant-la dins el marc europeu.